

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών
— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

Ιωάννης Αντ. Παναγιωτόπουλος
Αν. Καθηγητής Γενικής Εκκλησιαστικής Ιστορίας
Τμήμα Θεολογίας, Θεολογική Σχολή, ΕΚΠΑ.

Εκκλησιαστική Ιστορία Α΄

ΟΔΗΓΟΣ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

Ακαδημαϊκό Έτος 2022-23

Περιεχόμενο Μαθήματος

ΒΑΣΙΚΗ ΥΛΗ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ: του Μάθημα· η διαμόρφωση του Μαθήματος στην Ανατολική Εκκλησία· οι διδάξαντες στο ΕΚΠΑ· ιστορικά δεδομένα.

Η ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ ΚΑΙ Η ΕΞΑΠΛΩΣΗ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΙΣΤΗΣ: η ίδρυση της Εκκλησίας· η κοινότητα των Ιεροσολύμων· η διάδοση της χριστιανικής πίστης στα Έθνη· το Πολίτευμα της Εκκλησίας· η τάξη των «προφητών» και η μετάβαση στους επισκόπους· η ενότητα της Εκκλησίας στον επίσκοπο και στη θεία ευχαριστία· χειροτονία των επισκόπων και συνοδικός θεσμός· θεία λατρεία και πνευματικός βίος.

ΟΙ ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΙ ΣΤΟΝ ΡΩΜΑΪΚΟ ΚΟΣΜΟ: 1. Η θέση των χριστιανών: η νομική θέση των χριστιανών και οι πρώτοι διωγμοί· οι γενικοί διωγμοί του Γ΄ και του Δ΄ αιώνα· Μάρτυρες και Πεπτωκότες· η μεταστροφή του Μεγ. Κωνσταντίνου· σχέσεις Εκκλησίας και Πολιτείας. 2. Τάσεις νόθευσης της χριστιανικής πίστης: Χιλιαστικές δοξασίες· Μοντανισμός· Γνωστικοί· η περί Λόγου διδασκαλία και ο Μοναρχιανισμός.

ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ ΑΡΕΙΑΝΙΣΜΟΣ: 1. Αρειανισμός: η διδασκαλία του Άρειου· πηγές της διδασκαλίας του Άρειου· Εκκλησιαστική αντιμετώπιση του Αρειανισμού. 2. Η Α΄ Οικουμενική Σύνοδος: η προετοιμασία της Συνόδου· προεδρία και συγκρότηση της Συνόδου· μέλη της Συνόδου και επισκοπικοί κατάλογοι· η θέση των αρειανοφρόνων επισκόπων στη Σύνοδο· ο ρόλος των κληρικών και των λαϊκών συμβούλων· οι αποφάσεις της Συνόδου και το «Σύμβολο Πίστεως». 3. Αρειανικές έριδες: οι φάσεις των αρειανικών ερίδων· η Β΄ Οικουμενική Σύνοδος, σύγκληση, χαρακτήρας και αποδοχή της Συνόδου· το κανονικό έργο της Συνόδου· το «Σύμβολο Νικαίας-Κωνσταντινουπόλεως».

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΑΝΤΙΟΧΕΙΑΝΗΣ ΚΑΙ ΑΛΕΞΑΝΔΡΙΝΗΣ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ: 1. Η Σύγκρουση: Απολιναρισμός· η Αντιοχειανή θεολογία και ο Νεστοριανισμός· Κύριλλος Αλεξανδρείας και Αλεξανδρινή παράδοση· η Γ΄ Οικουμενική Σύνοδος (431). 2. Διαφωνίες: Ερμηνευτική διαφωνία επί του «Όρου των Διαλλαγών»· Ευτυχιανικός Μονοφυσιτισμός και οι σύνοδοι Κωνσταντινουπόλεως (448) και Εφέσου (449)· Η Δ΄ Οικουμενική Σύνοδος (451)· ο θεσμός της Οικουμενικής Συνόδου· ο θεσμός της Πενταρχίας των πατριαρχών.

ΑΝΤΙΧΑΛΚΗΔΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΟΡΘΟΔΟΞΙΑ: 1. Η διάσπαση της ενότητας: Αντιχαλκηδονισμός (451-482)· το Ακακιανό Σχίσμα και η άρση του (484-519)· Νεοχαλκηδονισμός (519-553)· η θεοπασχίτικη έριδα (519-536)· τα διατάγματα κατά του Ωριγενισμού (543) και των «Τριών Κεφαλαίων» (544)· η Ε΄ Οικουμενική Σύνοδος (553). 2. Μονοενεργητισμός - Μονοθελητισμός: η ενωτική πολιτική (615-640)· Μάξιμος ο Ομολογητής και η θεολογική αναίρεση του Μονοθελητισμού (640-668)· η ΣΤ΄ Οικουμενική Σύνοδος (680-681)· η Πενθέκτη Οικουμενική Σύνοδος (691).

Η ΕΙΚΟΝΟΜΑΧΙΚΗ ΕΡΙΔΑ: η περί ι. εικόνων παράδοση της Εκκλησίας· Παυλικιανοί· α΄ περίοδος της έριδας (727-787), αίτια και η σύνοδος της Ιερείας (754)· η Ζ΄ Οικουμενική Σύνοδος (787) και η αναστήλωση των ι. Εικόνων· β΄ περίοδος της έριδας (813-843) και ο θρίαμβος της Ορθοδοξίας· συνέπειες της έριδας.

ΥΛΗ ΓΙΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΣΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟ ΣΧΙΣΜΑ ΤΩΝ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ ΑΝΑΤΟΛΗΣ ΚΑΙ ΔΥΣΗΣ: 1. Αίτια - παπικό πρωτείο. 2. Σύγκρουση Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως: η εκλογή του ι. Φωτίου και οι αντιδράσεις· σύγκρουση Ρώμης και Κωνσταντινουπόλεως· η πρωτοδευτέρα σύνοδος (861)· σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως 867· η αποκατάσταση του Ιγνατίου· σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως (869-870)· η αποκατάσταση του ι. Φωτίου· σύνοδος Κωνσταντινουπόλεως (879-880)· η παραίτηση του Φωτίου. 3. Το Μεγάλο Σχίσμα (1054): η τετραγαμία του Λέοντος ΣΤ΄· η διαφοροποίηση Ανατολής και Δύσης· οι σχέσεις των εκκλησιών μέχρι το Σχίσμα (1054)· τα αναθέματα του 1054.

Η ΑΝΑΤΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΣΧΙΣΜΑ: 1. Η διοικητική οργάνωση της Εκκλησίας: ο Οικουμενικός πατριάρχης· η Ενδημούσα σύνοδος· η δικαιοδοσία του Οικουμενικού θρόνου. 2. Ησυχαστικές Έριδες: οι πρωταγωνιστές· οι σύνοδοι· σύγκρουση σχολαστικής και ορθοδόξου θεολογίας. 3. Πνευματικός βίος. 4. Άγιο Όρος.

Η ΔΥΤΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΣΧΙΣΜΑ: ο παπικός θρόνος και η δικαιοδοσία του· ο περί περιβολής αγώνας του παπισμού· η βαβυλώνια αιχμαλωσία του παπισμού· οι μεταρρυθμιστικές σύνοδοι· πνευματικός βίος.

ΟΙ ΕΝΩΤΙΚΕΣ ΑΠΟΠΕΙΡΕΣ ΜΕΤΑ ΤΟ ΜΕΓΑΛΟ ΣΧΙΣΜΑ (1054): ενωτικές πρωτοβουλίες μέχρι την Δ΄ Σταυροφορία (1204)· συζητήσεις στην αυτοκρατορία της Νίκαιας· νέες ενωτικές απόπειρες (1261-1438)· η σύνοδος Φερράρας - Φλωρεντίας (1438-1439).

Βασικός οδηγός για την ορθή μελέτη και κατανόηση του μαθήματος είναι οι παρουσιάσεις του Μαθήματος, που βρίσκονται αναρτημένες στο eclass.uoa.gr.

Επιλογές Συγγραμμάτων:

Βιβλίο [68369621]: Εκκλησιαστική Ιστορία Α΄, Βλάσιος Φειδάς [Λεπτομέρειες](#)

Βιβλίο [68383662]: Συνοπτική Ιστορία του Χριστιανισμού Α΄, Μόσχος, Δημήτριος [Λεπτομέρειες](#)

Βιβλίο [41964218]: Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικής Ιστορίας, Κουκουσάς Βασίλειος [Λεπτομέρειες](#)

Βασική Βιβλιογραφία

- Ιωάννης Ε. **Αναστασίου**, *Εκκλησιαστική Ιστορία*, τ. 1-2, Θεσσαλονίκη, 2005.
- Hans-Georg **Beck**, *Ιστορία της Ορθόδοξης Εκκλησίας στη Βυζαντινή Αυτοκρατορία*, μτφρ: Λευτέρης Αναγνώστου, τ. Α΄ - Β΄, Αθήνα, 2004. [Hans-Georg Beck, *Geschichte der Orthodoxen Kirche im Byzantinischen Reich*, Göttingen, 1980].
- Γεράσιμος Ι. **Κονιδάρης**, *Γενική Εκκλησιαστική Ιστορία*, Αθήναι, 1957.
- Βασίλειος Διον. **Κουκουσάς**, *Εγχειρίδιο Εκκλησιαστικής Ιστορίας*, Θεσσαλονίκη, 2014.

- Michel **Lemonnier** - Silvio **Ceccon**, Storia Della Chiesa (lo sviluppo della vita della Chiesa dalla Pentecoste ai Nostri Giorni, Vicenza, (3)2013 (ISG Edizioni).
- Hans **Lietzmann**, A History of the Early Church, τ. 1-2, Cambridge, 1993.
- Pierre **Maraval**, Le Chtristianisme de Constantin à la conquête arabe, Paris, 2006.
- Simon Claude **Mimouni** - Pierre **Maraval**, Le Chtristianisme des Origines à Constantin, Paris, 2006.
- Δημήτριος **Μόσχος**, Συνοπτική Ιστορία της Χριστιανικής Εκκλησίας, τ. Α΄ - Β΄, Αθήνα, 2008-2010.
- Αριστείδης **Παπαδάκης** - John **Meyendorff**, Η χριστιανική Ανατολή και η άνοδος του παπισμού, Η εκκλησία από το 1071 ως το 1453, Αθήνα, 2003.
- Χρυσόστομος **Παπαδόπουλος** (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), Το πρωτείο του επισκόπου Ρώμης (ιστορική και κριτική μελέτη), Αθήναι, (2)1964.
- Χρυσόστομος **Παπαδόπουλος** (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), Ιστορία της Εκκλησίας Αντιοχείας, εν Αλεξανδρεία 1951.
- Χρυσόστομος **Παπαδόπουλος** (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), Ιστορία της Εκκλησίας Ιεροσολύμων, εν Αθήναις (2)1970.
- Χρυσόστομος **Παπαδόπουλος** (Αρχιεπίσκοπος Αθηνών), Ιστορία της Εκκλησίας Αλεξανδρείας, Αθήναι (2)1985.
- Βασίλειος **Στεφανίδης**, Εκκλησιαστική Ιστορία, Αθήνα, 1959.
- Βλάσιος **Φειδάς**, Εκκλησιαστική Ιστορία, Αθήνα, τ. Α΄, (2)2004· τ. Β΄, 2004· τ. Γ΄, 2014.

Θέμα Εργασίας

*Οι φοιτητές που το επίθετό τους αρχίζει από τα γράμματα **I, K, Λ, Μ**, είναι υποχρεωμένοι να παραδώσουν εργασία στο Μάθημα «Εκκλησιαστική Ιστορία Α΄» πριν προσέλθουν στις εξετάσεις. Το θέμα της εργασίας το λαμβάνουν μετά από αίτημα που υποβάλουν μέσω eclass.uoa.gr και ανακοινώνεται στον σχετικό φάκελο της ψηφιακής τάξης.*

Η εργασία σας μαζί με τις παραπομπές δεν θα πρέπει να υπερβεί τις 2.500 λέξεις! Η παράθεση της βιβλιογραφίας στο τέλος της εργασίας δεν υπολογίζεται. Έχετε απόλυτη ελευθερία στην χρήση βιβλιογραφίας και στη διατύπωση θέσεων, υπό τον όρο να είναι τεκμηριωμένες.

- ΑΠΟΣΤΕΛΕΤΕ ΤΗΝ ΕΡΓΑΣΙΑ ΣΑΣ ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΑ ΜΕΣΩ eclass.uoa.gr
- ΜΕΧΡΙ ΚΑΙ ΜΙΑ ΗΜΕΡΑ ΠΡΟ ΤΗΣ ΚΑΘΟΡΙΣΜΕΝΗΣ ΗΜΕΡΟΜΗΝΙΑΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΝ

ΟΔΗΓΙΕΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ

1. Προετοιμασία του κειμένου

Για την εκπόνηση των εργασιών για την γενικότερη συγγραφή εργασιών παρακαλείστε να ακολουθήσετε τις παρακάτω οδηγίες:

α) Το κείμενο πρέπει να είναι γραμμένο σε Α4, με διάστιχο 1,5 και επαρκή περιθώρια. Ο τίτλος της μελέτης πρέπει να αναγράφεται στην πρώτη σελίδα του κειμένου και κάτω-δεξιά το όνομα και η ιδιότητα του συγγραφέα. Θα πρέπει να λάβετε σοβαρά υπόψη σας τη γενική βιβλιογραφία που ήδη γνωρίζουμε και χρησιμοποιούμε (εγχειρίδια Γενικής Εκκλησιαστικής Ιστορίας [π.χ. τα βιβλία του κ. Φειδά] αλλά και τα όσα βιβλία, άρθρα, λήμματα και σύνδεσμοι που παραπέμπουν σε βοηθήματα. Θα πρέπει να λάβετε υπόψη σας τη γενική βιβλιογραφία του μαθήματος που έχετε ήδη λάβει, αλλά και την ειδική βιβλιογραφία που έχει παρατεθεί ανωτέρω!

Γραμματοσειρά: Times New Roman, μέγεθος 12'' για το κείμενο και 10'' για τις υποσημειώσεις.

Παράγραφοι: Κάθε παράγραφος ξεκινάει με εσοχή (Ειδική: Πρώτη γραμμή και 0,5 εκατοστά κατά προτίμηση).

Έκταση κειμένου: Μέγιστο και απαραίτητο (λόγω του διαθέσιμου χρόνου για την εκφώνηση της εισήγησης) όριο μέχρι **2.500 λέξεις** (συμπεριλαμβανομένων και των υποσημειώσεων).

Τονισμός: Η εργασία γράφεται σε μονοτονικό σύστημα.

Σημειώσεις: Είναι υποσελίδιες με συνεχή αρίθμηση. Σημείωση που αναφέρεται στον τίτλο της μελέτης διακρίνεται με αστερίσκο.

2. Βιβλιογραφικές αναφορές και σημειώσεις

α) Τα απαραίτητα βοηθήματα - εγχειρίδια έχουν αναρτηθεί.

β) Για να εισάγουμε μια παραπομπή – υποσημείωση στο κείμενο πληκτρολογούμε (ταυτόχρονα): **Ctrl + Alt + F**.

γ) Οι αναφορές περιλαμβάνουν μόνο: α') το επώνυμο του συγγραφέα του έργου, β') τον τίτλο του έργου με πλάγια γράμματα (*I*) σε συντομογραφία (την οποία ορίζουμε εμείς) και γ') τη σελίδα (ή την στήλη εάν προέρχεται από την **ΘΗΕ** ή την **PG**) της παραπομπής.

π.χ. **i)** Καλοκύρης, *Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι*, σ. 30. (μία σελίδα)

ii) Καλοκύρης, *Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι*, σ. 30-35. (περισσότερες από μία σελίδες)

iii) Καλοκύρης, *Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι*, σ. 30, 35. (μεμονωμένες σελίδες από το ίδιο εγχειρίδιο)

iv) Φωτίου, *Εγκύκλιος Επιστολή*, PG 102, 721-741 ή PG 102, 721-741. (παράδειγμα από **PG**)

v) Τωμαδάκης, *Ενετία*, *ΘΗΕ* 5 (1964) 689-693. (παράδειγμα από **ΘΗΕ**)

δ) Σε όλες τις υποσημειώσεις - παραπομπές, αναγράφουμε **ΠΑΝΤΑ** το επώνυμο του συγγραφέα και τον τίτλο του έργου, ακόμα και αν χρησιμοποιήσουμε για περισσότερες από μια φορές το ίδιο έργο. **ΔΕΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕ** «Αυτόθι» ή «Όρα παραπάνω» ή «Όπως παραπάνω» επειδή σε ενδεχόμενη παρεμβολή κάποιου άλλου εγχειριδίου, καθιστούμε δυσκολότερη την ανάγνωση της εργασίας μας.

Προς τεκμηρίωση της παραπάνω υπόδειξης παραθέτουμε το παρακάτω παράδειγμα:

Κατά την περίοδο της τουρκοκρατίας δεν τοιχογραφήθηκαν ιεροί ναοί στην Κρήτη.¹ Για τους ναούς της Κρήτης ως αρχιτεκτονικούς χώρους, παρατηρήθηκαν αλλοιώσεις στους ναούς². Για ναούς της Κρήτης ως αρχιτεκτονικούς χώρους³.

Επειδή οι παραπομπές – υποσημειώσεις βρίσκονται στο υποσέλιδο της σελίδας, εκεί θα βρείτε την τεκμηρίωση του παραδείγματος που παρατέθηκε.

ε) Κατά τη συγγραφή της εργασίας, εάν θέλουμε να χρησιμοποιήσουμε πληροφορίες από το διαδίκτυο (internet – δεν συνίσταται καθώς δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε την εγκυρότητα ή μη της πληροφορίας) πρέπει **ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΑ** να αναγράφουμε σε παρένθεση την ημερομηνία που βρήκαμε την πληροφορία. Επίσης πρέπει **ΥΠΟΧΡΕΩΤΙΚΑ** να επαληθεύσουμε τις πληροφορίες που αντλήσαμε με βάση τα βοηθήματα που αναφέρονται στην ιστοσελίδα.

π.χ. Περί της Βενετίας (Venice) βλ. <http://newadvent.org/cathen/15333a.htm> (τελ. ανάκτηση 16/5/2018). **ΥΠΕΝΘΥΜΙΣΗ:** Όταν κάνουμε επικόλληση του συνδέσμου στην παραπομπή φροντίζουμε να καταργήσουμε τον σύνδεσμο πατώντας δεξί κλικ και επιλέγοντας “Κατάργηση υπερσύνδεσης”.

3. Βιβλιογραφία – Πως διαμορφώνεται η παράθεση της Βιβλιογραφίας της εργασίας μας

Αφού ολοκληρωθεί η συγγραφή της εργασίας, στο τέλος της μελέτης μας, παραθέτουμε έναν *πλήρη κατάλογο* των αναφερόμενων έργων (υπό τον τίτλο «Βιβλιογραφικές αναφορές» ή «Βιβλιογραφία»). Η Βιβλιογραφία μας χωρίζεται σε δύο μέρη: α) στις **Πηγές**. Χαρακτηριστικό παράδειγμα πηγής η **Ελληνική/ Λατινική Πατρολογία - PG/PL**, στις οποίες τα έργα που βρίσκονται εντός είναι **ΠΗΓΕΣ!!!**

β) στα **Βοηθήματα**. Χαρακτηριστικό παράδειγμα βοηθήματος είναι η **Θρησκευτική Ηθική Εγκυκλοπαίδεια**, η γνωστή σε όλους μας ως **ΘΗΕ**. Τονίζουμε ότι η **ΘΗΕ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΠΗΓΗ – ΕΙΝΑΙ ΒΟΗΘΗΜΑ!!!**

Τόσο οι πηγές όσο και τα βοηθήματα παρατίθενται με αλφαβητική σειρά σύμφωνα με το αρχικό γράμμα του επιθέτου του συγγραφέα. Η αλφαβητική σειρά καθορίζεται με βάση το λατινικό αλφάβητο – a,b,c,d κτλ. Εάν δεν έχουμε όνομα συγγραφέα και ταξινομήσουμε το έργο με βάση το τίτλο του, ισχύουν τα παραπάνω. Σε περίπτωση που έχουμε χρησιμοποιήσει περισσότερα από ένα

¹ Καλοκύρης, *Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι*, σ. 31.

² Καλοκύρης, *Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι*, σ. 32.

³ Καλοκύρης, *Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι*, σ. 32.

έργα του ιδίου συγγραφέα – τα παραθέτουμε με βάση τους τίτλους κατά αλφαβητική σειρά. Είναι πολύ σημαντικό να γνωρίζουμε την μεταφορά ενός επιθέτου στην αγγλική γλώσσα, π.χ. το επίθετο «Φειδάς» στα λατινικά – αγγλικά είναι «**Pheidias**», επομένως δεν καταχωρηθεί στο F αλλά στο P. Για να βρίσκουμε με σιγουριά τις μεταφορές των ελληνικών επιθέτων στην αγγλική καλό θα ήταν να ανατρέχουμε σε κάποιο ξενόγλωσσο έργο του συγγραφέα που θέλουμε να καταχωρήσουμε (εάν φυσικά υπάρχει). Τα αρχαία και μεσαιωνικά κείμενα καταχωρίζονται στο όνομα του εκδότη τους, όταν κρίνεται σκόπιμο.

Με βάση τα παραπάνω παραθέτουμε ένα ενδεικτικό παράδειγμα καταχώρησης της βιβλιογραφίας στο τέλος της εργασίας:

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

α) Πηγές

Κείμενο από την Ελληνική Πατρολογία

Φωτίου, Εγκύκλιος Επιστολή: Φωτίου Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως, Έγκύκλιος επιστολή προς τους τὴν Ἀνατολῆς ἀρχιερατικούς θρόνους, Ἀλεξανδρείας φημί, καὶ τῶν λοιπῶν, ἐν ἧ περι κεφαλαίων τινῶν διάλυσιν πραγματεύεται· καὶ ὡς οὐ χρή λέγειν, ἐκ τοῦ Πατρὸς, καὶ τοῦ Υἱοῦ, τὸ Πνεῦμα προέρχεσθαι, ἀλλ' ἐκ τοῦ Πατρὸς μόνου, PG 102, 721-741. Ο Φώτιος στα αγγλικά είναι **Photios**, επομένως καταχωρίζεται μεταξύ των έργων που τα ονόματα των συγγραφέων ξεκινάνε από **P**.

β) Βοηθήματα

Λήμμα από την ΘΗΕ ή από άλλη εγκυκλοπαίδεια

Τωμαδάκης, Ενετία: Ν. Β. Τωμαδάκης, «Ενετία», *ΘΗΕ* 5 (1964), 689-693.

Βιβλίο με ένα συγγραφέα

Καλοκύρης, Αι βυζαντιναί τοιχογραφία: Καλοκύρης Κ., Αι βυζαντιναί τοιχογραφίαι της Κρήτης. Συμβολή εις την χριστιανικήν τέχνην της Ελλάδος, Αθήναι, 1957.

Morris, Ταφικά τελετουργικά έθιμα: Morris I., Ταφικά τελετουργικά έθιμα και κοινωνική δομή στην κλασική αρχαιότητα, (μτφρ. Κ. Μαντέλη), Ηράκλειο, 1997.

Βιβλίο με δύο ή περισσότερους συγγραφείς

Kazhdan - Constable, People and Power in Byzantium: A. Kazhdan - G. Constable, People and Power in Byzantium: An Introduction to Modern Byzantine Studies, Dumbarton Oaks - Washington DC, 1982.

Βιβλίο με επιμελητή ή μεταφραστή ως συγγραφέα

Cameron – Herrin, Constantinople in the Early Eight Century: Averil Cameron – Judith Herrin (μτφρ. – εκδ.), Constantinople in the Early Eight Century: The Parastaseis Syntomoi Chronikai, Leiden, 1984.

Βιβλίο συλλογικό χωρίς συγγραφέα

Πρακτικά του Α΄ Διεθνούς Συμποσίου, Η καθημερινή ζωή στο Βυζάντιο: Τομές και συνέχειες στην ελληνιστική και ρωμαϊκή παράδοση, 15-17 Σεπτεμβρίου 1988, Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών/ΕΙΕ – Αθήνα, 1989.

Μελέτη ή κεφάλαιο σε συλλογικό ή συγκεντρωτικό τόμο, πρακτικά κτλ.

Carr, “Originality and the Icon”: A. W. Carr, “Originality and the Icon”, στο A. R. Littlewood (επ.), *Originality in Byzantine Literature, Art and Music*, 115-124.

Άρθρο σε περιοδικό

Τωμαδάκης, «Ο Άγιος Ιωάννης ο Ξένος»: Ν. Τωμαδάκης, «Ο Άγιος Ιωάννης ο Ξένος και η διαθήκη αυτού», *Κρητικά Χρονικά* 2 (1948), 47-72.

Κριτζάς, «Αρθούρος Έβανς»: Χ. Κριτζάς, «Αρθούρος Έβανς, ο πρωτοπόρος της Μινωικής Αρχαιολογίας (1851-1941)», *Ο Μέντωρ* 99 (2011), 9-26.

Έργα πολύτομα

Φειδάς, Ιστορία: Βλ. Ιω. Φειδάς, Εκκλησιαστική Ιστορία, Από την αρχή μέχρι την Εικονομαχία, Αθήνα, τ. Α-Β (2)1994) - Γ (2014).

Έργα περισσότερων των δύο συγγραφέων

Allen – Neil, Maximus the Confessor: Pauline Allen – Brownen Neil, Maximus the Confessor and his Companions, Documents from Exile, Oxford – New York, 2002.

Ιστοσελίδες (εάν χρησιμοποιήσουμε περισσότερες από μια καλό είναι να αριθμήσουμε την κάθε μια ξεχωριστά).

π.χ. Catholic Encyclopedia, <http://www.newadvent.org/> (Πρώτα καταγράφουμε γενικά τον τίτλο της ιστοσελίδας που ανατρέξαμε).

α) Catholic Encyclopedia, *Venice*, <http://newadvent.org/cathen/15333a.htm> (τελ. ανάκτηση 16/5/2018). (Επειτα καταγράφουμε αναλυτικά το λήμμα που αναζητήσαμε μαζί με την ημερομηνία που το βρήκαμε στην ιστοσελίδα).